

## **PRIKAZI**

**Vesna Lukić**

### **DEMOGRAFSKI RAZVITAK I FUNKCIONALNA STRUKTURA PANČEVA**

Geografski institut "Jovan Cvijić" SANU, Beograd 2011, str. 164

Monografija *Demografski razvitak i funkcionalna struktura Pančeva*, autorke dr Vesne Lukić, rezultat je dugogodišnjeg rada na proučavanju populacionih promena opštine Pančevo i njenih prostorno-funkcionalnih veza sa okruženjem.

Ova publikacija se zasniva na geografskim i demografskim istraživanjima i analizi funkcionalne strukture Pančeva. Autorka, u prvim uvodnim redovima knjige, obrazlaže svoje interesovanje za temu ukazujući čitaocu na specifičnost urbanog sistema Pančeva, koja se ogleda u neposrednoj blizini urbanog sistema Beograda i činjenici da se ova dva sistema, sa širim nacionalnim i regionalnim značenjem, prepliću. Stoga su izložene radne hipoteze u kojima su formulisane kompleksne veze dnevnih urbanih sistema Pančeva i Beograda. Akcenat je na razvoju dnevnih migracija kao najboljem pokazatelju funkcionalne međuzavisnosti naselja. Poseban značaj je dat vezama i odnosima između populacionog i društveno-ekonomskog razvoja, koji su rezultirali datim stepenom razvijenosti dnevnih migracija na ovom prostoru. Naglašena je potreba za multidisciplinarnim pristupom ovom složenom populacionom fenomenu (relacije demografskih sistema sa elementima urbanih, privrednih, saobraćajnih i ostalih geoprostornih sistema), te za proučavanjem migracija na nivou domaćinstva kao jedinice analize.

Knjiga je struktuirana u dve velike tematske celine u kojima su razmatrane kompleksne veze i odnosi među elementima demografskog razvitka opštine Pančevo, te stanje i razvoj funkcionalne strukture naselja ove opštine. Izvršeno je poređenje rezultata sa dosadašnjim saznanjima, kako u domaćoj tako i u inostranoj naučnoj literaturi, a sa ciljem provere izabranih standardnih hipoteza vezanih za migracije (kao što su npr. veza između različitih oblika prostorne pokretljivosti stanovništva i hipoteza o odgovornosti u domaćinstvu). Analiza je vršena na nivou pojedinačnih naselja korišćenjem empirijske građe popisa stanovništva u periodu 1971-2002,

dodatno obrađenih podataka Popisa 2002. i upotrebom statističkog programa SAS. Ova publikacija ima bogat izvor referentne literature (93 bibliografske jedinice na srpskom jeziku i 21 na engleskom jeziku). Monografija je ilustrovana namenskim tematskim kartama i grafikonima i ima prateću statističku dokumentaciju.

Opština Pančevo nalazi se na prostoru preplitanja geografskih, demografskih, ekonomskih i kulturnih uticaja Centralne Srbije i Vojvodine, i čini jedan od elemenata njihove prostorne i funkcionalne povezanosti. U okviru prvog, kraćeg, poglavlja rada autorka daje ocenu saobraćajno-geografskog položaja Pančeva, zatim istorijski prikaz teritorijalne organizacije područja južnog Banata i promene mesta i uloge grada u okviru različitih administrativno-teritorijalnih jedinica, kao i pregled razvoja naselja od njegovog postanka do današnjih dana. Zaključuje se da je, pored povoljnog saobraćajno-geografskog položaja, na razvoj opštine Pančevo uticao i političko-ekonomski položaj ovog prostora koji se menjao (pogoršavao ili unapređivao) u zavisnosti od promena vlasti i pomeranja državnih granica.

U drugom delu monografije autorka se bavi populacionim razvojem Pančeva u periodu nakon Drugog svetskog rata. U okviru ove celine analizirani su populaciona dinamika i promene u prostornom razmeštaju stanovništva, a potom prirodna i mehanička komponenta kretanja stanovništva, te promene u strukturama stanovništva i domaćinstava. Na osnovu podataka o populacionoj dinamici na prostoru opštine Pančevo ukazano je da su pored prirodne komponente formiranju demografskih potencijala ovog prostora doprineli brojni i raznovrsni migracioni procesi. U periodu 1991-2002. Pančevo se nalazilo među deset najprivlačnijih opština Srbije za doseljavanje, što je i uticalo na porast broja stanovnika ove opštine i pored negativnog prirodnog priraštaja. Zapažen je diferencijalan demografski razvoj opštinskog centra, prigradskih i ostalih naselja opštine. Seoska naselja iz šire sfere uticaja Pančeva imaju nepovoljnije strukture stanovništva, dok prigradska naselja, usled snažnog podsticajnog delovanja grada u periodu industrijalizacije, odlikuju nešto povoljnije strukture stanovništva. I pored tradicionalno razvijene industrije u opštini Pančevo, promene u strukturi zaposlenih po sektorima delatnosti odvijaju se u pravcu slabljenja njene uloge, i uopšte smanjenja broja zaposlenih u proizvodnim delatnostima, dok se povećava broj zaposlenih u uslužnim delatnostima i udeo lica koja samostalno obavljaju delatnost.

Funkcionalna struktura opštine Pančevo tema je trećeg dela monografije. Iznoseći pred čitaoca argumentovanu analizu autorka knjige ističe da je na razvoj Pančeva značajno uticala tradicionalno razvijena industrija,

predstavljena sa velikim kompleksima šireg nacionalnog značaja. Poseban naglasak se stavlja na ulogu industrije u funkcionalnom razvoju Pančeva od 60-ih i 70-ih godina 20. veka. U to vreme, pod uticajem intenzivnih procesa industrijalizacije i urbanizacije, grad se najdinamičnije razvijao. Pomenuti procesi inicirali su kako promene u prostornoj distribuciji i strukturama stanovništva, tako i promene u morfološkim karakteristikama naselja praćene izgradnjom privrednih, komunalnih i objekata socijalne infrastrukture. U okviru ove celine, oslanjajući se na ekonomske indikatore, analizirani su stanje i procesi na tržištu rada uz poređenje Pančeva sa širim okruženjem. Zaključuje se da je aktuelno stanje na tržištu rada Pančeva rezultat nasleđenih uslova, ali i tekućih promena koje se odvijaju kao posledica tranzicije lokalne i regionalne privrede. Struktura zaposlenosti prema veličini preduzeća, odnosno dominantna zaposlenost u velikim preduzećima i mali stepen diverzifikacije privrede Pančeva znatno otežavaju pozitivne promene na lokalnom tržištu rada.

Jedan od izazova, kojima je posvećena velika pažnja, vezan je za proučavanje tokova dnevnih migracija stanovništva u dnevnom urbanom sistemu Pančeva, uz uvažavanje relevantnih elemenata i faktora dnevnih migracija kao i kompleksnosti ovog oblika prostorne pokretljivosti stanovništva. Ukazano je na broj i strukture dnevnih migranata naselja opštine Pančevo te na razlike u obimu i strukturi tokova dnevnih migracija, koje se svakodnevno razmenjuju na relaciji od Pančeva ka drugim opštinama i obrnuto. Ove razlike impliciraju neusklađenost ponude i potražnje lokalnih tržišta rada zasnovanu na brojnosti aktivnog stanovništva, kao i razlikama u pogledu stepena obrazovanja i zanimanja radnika.

U ovom poglavlju autorka se, takođe, bavi ispitivanjem veze između različitih oblika migracionih kretanja. Pri tom, ukazuje da je preovladavanje alohtonog stanovništva u tokovima dnevnih migracija na prostoru opštine Pančevo potvrda teoretskih saznanja, prema kojima osobe sa prethodnim migracionim iskustvom imaju veću sklonost ka učešću u nekom od oblika prostorne pokretljivosti stanovništva. Činjenica da pojedini alohtoni radnici ženskog pola putuju prostorno dalje od autohtonih ukazuje da neka preseljenja nisu prouzrokovana težnjom radnika da budu bliže mestu rada već drugim razlozima, kao što je na primer udaja.

Monografija pokreće značajna pitanja o povezanosti prostorne razdaljine između mesta stanovanja i mesta rada sa demografskim i socioekonomskim karakteristikama dnevnih migranata. Utvrđivanje faktora koji utiču na učešće u dnevnoj migraciji, distancu i smer dnevne migracije omogućava primenu odgovarajućih mera sa ciljem praćenja i usmeravanja dnevnih migracija, a takođe je preduslov predviđanja njihovog obima, strukture i pravaca. Stoga,

na primeru dnevnog urbanog sistema Pančeva, izvršeno je testiranje uticaja demografskih i socio-ekonomskih faktora na prosečnu dužinu putovanja dnevnog migranta u jednom smeru. To je učinjeno uvođenjem varijable "dužina putovanja", koja je dodeljena svakom dnevnom migrantu, a uz pomoć dodatno obrađenih podataka popisa 2002. Razlike u prosečnoj prostornoj razdaljini dnevne migracije testirane su odnosu na obeležja pol, starost, stepen obrazovanja i sektor delatnosti rada, a zatim posebno za domaćinstva sa zaposlenim jednim "*one earner households*", ili dva supružnika "*two earner households*", domaćinstva u zavisnosti od broja dece do sedam godina starosti, te za višeporodična domaćinstva (što je zahtevalo povezivanje podataka sa popisnicama za sve članove domaćinstva). Poslednje dve kategorije uključene su u istraživanje zbog analize veze između ekonomske aktivnosti žena i njihovog porodičnog života, te relacija sa dnevnom migracijom. Rezultati pokazuju da je prostorna razdaljina dnevne migracije žena u urbanom sistemu Pančeva uvek manja u odnosu na muškarce, čime su potvrđena brojna saznanja iz međunarodne literature o kraćem putovanju žena dnevnih migranata u odnosu na muškarce. Testiranjem razlika prosečnih razdaljina putovanja po polu dokazano je da postoje statistički značajne razlike, uopšte, kao i razlike u dužini putovanja prema polu u kategoriji lica koja su u braku. U slučaju kada je jedan supružnik dnevni migrant prostorna distanca dnevne migracije radnika veća je nego ako su oba supružnika dnevni migranti. Deca su značajan faktor uticaja na distancu dnevne migracije samo u domaćinstvima koja imaju više od dvoje dece predškolskog uzrasta. Kada je reč o tipu domaćinstva dnevnih migranata, ukoliko u domaćinstvu živi još neko ko nije član porodice prosečna razdaljina dnevne migracije zaposlenih žena se smanjuje. Zato se zaključuje da je, suprotno saznanjima do kojih su došli istraživači u Aziji kako prošireno domaćinstvo olakšava dnevnu migraciju žena, prošireno domaćinstvo otežavajući faktor u slučaju dnevne migracije žena Pančeva.

Na osnovu interakcije sa okruženjem, koja se odvija putem dnevnih migracija, definisano je funkcionalno područje Pančeva i njegovog dnevnog urbanog sistema, te data klasifikacija naselja prema kriterijumu dnevne migracije. Kroz analizu posledica dnevnih migracija stanovništva na transformaciju geoprostora opštine Pančevo razmatrani su mogući pravci razvoja funkcionalnog područja Pančeva i pitanje veze između dnevnih migracija i migracija sa ishodom promene mesta prebivališta, što ima posebnu aplikativnu vrednost u formulisanju i sprovođenju populacione i opšte razvojne politike.

U zaključnim razmatranjima autorka sinteznom ocenom dokazuje uticaj razvoja grada na njegove demografske i funkcijske promene, kao i na promene u dnevnim kretanjima stanovništva između grada i neposrednog i

šireg okruženja. Ocenjuje se da će dalji populacioni (sa naglaskom na migracionu komponentu) i funkcionalni razvoj pančevačke opštine u velikoj meri zavisiti od promena u jačini funkcionalnih i saobraćajnih veza sa Beogradom i promena u strukturi pančevačke privrede. Pri tom se prvenstveno misli na transformaciju i privatizaciju velikih industrijskih kompleksa. Sa promenama u strukturama stanovništva i uslovima rada, u vreme globalizacije i ekspanzije informacionih tehnologija koje zahtevaju visokobrazovanu radnu snagu i nove profile zanimanja, kao i povećanu fleksibilnost mesta i vremena rada, uporedo se menjaju i pravci dnevnih migracija. Zato je značajno kontinuirano praćenje promena u demografskom i funkcionalnom razvoju mesta i u trendovima dnevnih migracija. Slična proučavanja u drugim gradovima Srbije sa različitim brojem stanovnika i stepenom i diverzitetom razvijenih funkcija znatno bi doprinela proširivanju saznanja o vezi između demografskog, društveno-ekonomskog i funkcionalnog razvoja i promena determinati, obima i smeru dnevnih migracija za različite kategorije stanovništva.

Na kraju treba istaći da monografija *Demografski razvitak i funkcionalna struktura Pančeva*, autorke dr Vesne Lukić, predstavlja izuzetnu naučnu publikaciju, neophodnu za razumevanje demografskih procesa, funkcionalnih struktura i dnevnih migracija, kako na području opštine Pančevo, tako i šire.

*Marko Filipović*